

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 16 (2006)

Κοινωνικό κεφάλαιο

Norberto Bobbio, A political life

Γιάννης Παπαγαρυφάλλου

doi: [10.12681/sas.897](https://doi.org/10.12681/sas.897)

Copyright © 2015, Γιάννης Παπαγαρυφάλλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαγαρυφάλλου Γ. (2015). Norberto Bobbio, A political life. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 16, 357–360. <https://doi.org/10.12681/sas.897>

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Norberto Bobbio, *A Political Life*, edited by Alberto Papuzzi, Cambridge: Polity Press 2002, 224 σελ.

Η *Πολιτική Ζωή* του Norberto Bobbio (1909-2004) δεν είναι τίποτε άλλο από μια περιγραφή του πώς μια 'φυσιολογική', όπως ο ίδιος τη χαρακτηρίζει, ζωή μπορεί να αντανakλά όλα τα θέματα, τις αμφιβολίες και τις αντιφάσεις που σημάδεψαν τον 20ό αιώνα.

Γεννημένος στο Τορίνο το 1909, θα λάβει μέρος στη δράση εναντίον του φασισμού και θα φυλακιστεί γι' αυτή. Κατά τη διάρκεια ολόκληρης της πνευματικής και πολιτικής του διαδρομής θα υπερασπιστεί μια συγκεκριμένη αντίληψη της ιστορίας που θα τον φέρει σε αντίθεση τόσο με τον φασισμό όσο και με τον κομμουνισμό. Για τον Bobbio η ισότητα και η ελευθερία στην ολοκληρωμένη τους μορφή συναντώνται μόνον στην αρχή και το τέλος της ιστορίας. Στην πρωταρχική κατάσταση κάθε άνθρωπος είναι ελεύθερος και ίσος αλλά το τίμημα αυτής της ελευθερίας και της ισότητας είναι ο πόλεμος όλων εναντίων όλων. Στις ιστορικές κοινωνίες, αντίθετα, τα άτομα δεν ήταν ποτέ όλα ελεύθερα ούτε όλα ίσα μεταξύ τους. Ο δημοκρατικός χαρακτήρας ενός καθεστώτος εκτιμάται ακριβώς από την 'περισσότερη ή λιγότερη' ελευθερία την οποία απολαμβάνουν οι πολίτες και από τον βαθμό της ισότητας μεταξύ τους' (η υπογράμμιση του γράφοντος).

Φυσικά κάθε μοντέλο κοινωνίας είναι συνυφασμένο με ένα μοντέλο ανθρώπου.¹ Οι βασικές του ανθρωπολογικές παραδοχές είναι αρκετά επιφυλακτικές. Οι άνθρωποι προτιμούν να είναι ελεύθεροι παρά δούλοι. Ωστόσο τους αρέσει μάλλον να διατάσσουν παρά να υπακούουν. Ο άνθρωπος αγαπά την ισότητα αλλά αγαπά επίσης και την ιεραρχία, αν έχει την τύχη να βρísκεται στις υψηλότερες βαθμίδες. Η Αριστερά χαρακτηρίζεται από την αναζήτηση της ισότητας ενώ η Δεξιά τείνει να τοποθετεί την πηγή των ανισοτήτων στη φύση παρά στην κοινωνία και να αποδέχεται ότι είναι φυσικό.²

Για τον Bobbio η εξέλιξη της σύγχρονης δημοκρατίας μπορεί να κατανοη-

θεί μέσα από τις υποσχέσεις που δεν μπόρεσε να κρατήσει. Χωρίς να γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ ηθικής και πολιτικής, η σύγχρονη δημοκρατία αποτελεί την πολιτική εκείνη μορφή που επιτρέπει την πληρέστερη δυνατή συνάρθρωση μεταξύ των δύο. Η δημοκρατία, η ειρήνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι τα τρία ουσιώδη συστατικά της ίδιας ιστορικής κίνησης ενώ η δημοκρατική κοινωνία γίνεται αντιληπτή ως μια πλουραλιστική κοινωνία όπου πολλές και ανταγωνιστικές ομάδες γνώμης και συμφερόντων συναγωνίζονται για τον καθορισμό των συλλογικών αποφάσεων.

Καθοριστικό ρόλο στην πολιτική και πνευματική του εξέλιξη θα παίξει ένα οργανωμένο από το Βρετανικό Συμβούλιο ταξίδι στην Αγγλία το φθινόπωρο του 1945. Ο Bobbio θα περιγράψει το ταξίδι αυτό ως 'ανακάλυψη της δημοκρατίας'. Μαζί με άλλους ιταλούς νομικούς θα επισκεφθεί τα γραφεία των δύο μεγάλων κομμάτων καθώς και το βρετανικό Κοινοβούλιο. Από το ταξίδι αυτό και την συνάντηση του με τον Harold J. Laski, καθηγητή στο London School of Economics και ηγετικό στέλεχος του Εργατικού Κόμματος, χρονολογούνται οι ισχυρές συμπάθειες του Bobbio προς τον βρετανικό εργατισμό.³

Χαρακτηριστική της ικανότητας του να κινείται στα πιο διαφορετικά περιβάλλοντα είναι η περιέργη σχέση που θα αναπτύξει στην πορεία του χρόνου με τον Carl Schmitt. Το 1937 ο Bobbio θα τον επισκεφθεί στο Βερολίνο και ο Schmitt θα τον καλέσει στον κήπο του σπιτιού του να μοιραστεί το δείπνο με την οικογένειά του. Στην πορεία του χρόνου ο Bobbio θα εκφράσει επανειλημμένα την έκπληξη του για το πώς κάποιος σαν τον Schmitt μπορούσε να υποδεχθεί με τόσο φιλικό τρόπο έναν άγνωστο ακόμη νεαρό. Η μεταξύ τους αλληλογραφία θα κρατήσει από το 1948 μέχρι το 1953 ενώ ο επίλογος της θα γραφτεί το 1980. Μετά την κατάρρευση του ναζισμού, ο Schmitt, που είχε υπάρξει ένα από τα πιο εμφανή πνευματικά στολίδια της εθνικοσοσιαλιστικής τάξης πραγμάτων, θα καθαιρεθεί από το πανεπιστήμιο του Βερολίνου και θα φυλακιστεί για δύο χρόνια. Ο ίδιος θα γράψει στον Bobbio ότι βρέθηκε στα σαγόνια του Λεβιάθαν. Το 1980, ύστερα από τριάντα χρόνια σιωπής, ο Bobbio θα απευθυνθεί εκ νέου στον Schmitt με αφορμή κάποια δημοσιεύματα στον ιταλικό Τύπο. Ο Schmitt θα προσπαθήσει να δικαιολογήσει την στάση που τήρησε έναντι του ναζισμού δηλώνοντας ότι 'κατ' επάγγελμα είμαστε και οι δύο νομικοί και όχι επαναστάτες'. Θα αναφερθεί μάλιστα με συγκίνηση στην ιδιαίτερη μορφή φιλίας την οποία ανέπτυξαν μέσα στα χρόνια και ουσιαστικά θα τον αποχαιρετίσει, πέντε χρόνια πριν από τον θάνατο του, το 1985.

Τον Μάιο του 1950 ο Bobbio θα συμμετάσχει στην ίδρυση της Ευρωπαϊκής Εταιρείας της Κουλτούρας. Με επίσημη γλώσσα τα γαλλικά και τα γραφεία της στη Βιέννη, γνωστή για τον ρόλο της ως γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης, η Εταιρεία θα προσπαθήσει να φέρει σε επαφή διανοούμενους και από τις δύο πλευρές μιας πολιτικά διχασμένης Ευρώπης και να διασώσει την ιδέα μιας κοινής ευρωπαϊκής συνείδησης.

Το 1953, ο Thomas Mann θα απευθυνθεί προς την εταιρεία λέγοντας:

Η οπτική χιλιετίας που διατηρεί η Ευρώπη, τα όσα έχει υποφέρει, η βεβαιότητά της ότι τα πάντα περνούν, ότι το κάθε τι έχει τον καιρό του, και ότι σύνεση μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε ανοησία και το πλεονέκτημα σε καταστροφή, ο καλός αναπτυγμένος σκεπτικισμός της, η κατανόηση του τι πρέπει να καταδικαστεί, μια στάση που έρχεται σε αντίθεση με την πορεία του παγκόσμιου πνεύματος και προσκολλάται πεισματικά σε αυτό το οποίο είναι ασταθές, όλα αυτά σημαίνουν ότι η Ευρώπη είναι πιο κατάλληλη να λειτουργήσει σαν μεσολαβητής που προσπαθεί να αποτρέψει μια ανείπωτη καταστροφή παρά σαν στρατιώτης ή σαν μισθοφόρος ταγμένος στην υπηρεσία της μιας ή της άλλης πλευράς και καταδικασμένος να αποτελέσει το πρώτο θύμα της σύγκρουσης μεταξύ τιτάνων.

Σε όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου ο Bobbio θα κρατήσει ίσες αποστάσεις και από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές αρνούμενος πεισματικά να ξεδιανεύσει τη μία ή την άλλη. Ωστόσο, τα πράγματα θα αλλάξουν με την λήξη του: 'Ο πιο ισχυρός από τους αφέντες της ζωής και του θανάτου μας' είχε νικήσει. Η υποστήριξη που θα προσφέρει στον Πόλεμο του Κόλπου θα προκαλέσει εκτεταμένες αντιδράσεις ανάμεσα σε φίλους και μαθητές του. Μετά από πέντε εβδομάδες αμερικανικών βομβαρδισμών θα ομολογήσει ότι 'η συνείδηση μας είναι ταραγμένη' και θα αναρωτηθεί εάν ο πόλεμος, δίχως να παύει να είναι δίκαιος, είναι υποχρεωτικός. Η οπτική του θα μεταστραφεί ελαφρώς κατά τη διάρκεια των νατοϊκών βομβαρδισμών στο Κοσσυφοπέδιο, οκτώ χρόνια αργότερα. Δεν έχει πια σημασία να μιλάμε για δίκαιους και άδικους πολέμους. Η νατοϊκή επέμβαση θα πρέπει να κατανοηθεί ως μια αστυνομική επιχείρηση και αυτό το οποίο θα πρέπει να μας απασχολεί είναι η αναλογία μέσων και σκοπού. Μετά από επτά εβδομάδες βομβαρδισμών θα εκφράσει, για άλλη μια φορά, αμφιβολίες και φόβους ότι μια εκστρατεία που ξεκίνησε για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εισήλθε τελικά σε μια τροχιά παραβίασής τους.

Σύμφωνα με τον Bobbio, η σχέση μεταξύ αρχόντων και αρχόμενων προσδιορίζεται από την πρωτοκαθεδρία των εξωτερικών σχέσεων επί των εσωτερικών. Η απάντηση στο ερώτημα εάν μπορεί να είναι κανείς απόλυτα δημο-

κράτης σε έναν μη δημοκρατικό κόσμο είναι μάλλον αρνητική.⁴ Οι δημοκρατίες όχι μόνο χαρακτηρίζονται από μειωμένη επιθετικότητα αλλά και έχουν την τάση να σχηματίζουν τις μόνιμες εκείνες συμμαχίες και ενώσεις που, από τον καιρό του Kant, θεωρούνται αναπόσπαστο κομμάτι κάθε σχεδίου για τη 'διαρκή ειρήνη'. Αυτή η καντιανής προέλευσης εξιδανίκευση της εξωτερικής συμπεριφοράς των δημοκρατικών κρατών, σε συνδυασμό με τη χομπσιανή κατανόηση του διεθνούς συστήματος, θα θέσει τις βάσεις για την εξύμνηση της αμερικανικής ηγεμονίας στη μετα-ψυχροπολεμική διαμόρφωση του κόσμου.

Με ένα σοσιαλιστικό, ένα φιλελεύθερο και ένα ενταγμένο σε μια παράδοση πολιτικού ρεαλισμού ρεύμα να διατρέχει τη σκέψη του, το τελευταίο θα εκφραστεί κυρίως στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής. Πρόκειται ακριβώς για τον 'ρεαλισμό' που ο Anderson θα περιγράψει ως το 'συντηρητικό ρεύμα' στη σκέψη του Bobbio.⁵ Παρά αυτόν τον ρεαλισμό, ο Bobbio δεν θα πάψει να δηλώνει ότι 'η πραγματική δύναμη μιας ισχυρής πολυεθνικής εταιρείας αμφισβητεί τη νόμιμη δημοκρατική διακυβέρνηση με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που μια μεγάλη δύναμη περιφρονεί τα ψηφίσματα του ΟΗΕ' και να αναρωτιέται εάν 'θα ξεφυτρώσει άραγε και από αυτή την παγκόσμια γιορτή του θανάτου, μέσα από την άγρια πυρκαγιά που πυρπολεί τον βροχερό βραδινό ουρανό τριγύρω, κάποτε η αγάπη';⁶

Γιάννης Παπαγαυφάλλου

Σημειώσεις και βιβλιογραφικές αναφορές

1. Βλ. σχετικά Μακφέρσον, Κ. Μπ. (1994). *Η Ιστορική Πορεία της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας*, μτφρ. Ελένη Κασίμη, Αθήνα: Γνώση, σελ. 15-18.

2. Μπόμπιο, Ν. (1995). *Δεξιά και Αριστερά. Σημασία και Αίτια μιας Πολιτικής Διάκρισης*, μτφρ. Ελ. Ανδρεαδάκη, πρόλογος Κ. Τσουνκαλάς. Αθήνα: Πόλις.

3. Για την εκ μέρους του βρετανικού Εργατισμού κατανόηση της ισότητας όχι ως μια γενικευμένη μεταφυσική αρχή αλλά με τη μορφή συγκεκριμένων μέτρων περιορισμού της ανισότητας βλ. Freeden, M. (1998). *Ideologies and Political Theory. A Conceptual Approach*. Oxford, New York: Oxford University Press, σελ. 465.

4. Βλ., σχετικά, Bobbio, N. (1995). 'Democracy and the International System' στο Archibugi, D. & Held, D. (επιμ.), *Cosmopolitan Democracy. An Agenda for a New World Order*. Cambridge: Polity.

5. Για μια κριτική των απόψεων του Bobbio, αλλά και αυτών των Rawls και Habermas, βλ. Anderson, P. (2005). 'Arms and Rights. Rawls, Habermas and Bobbio in an Age of War', *New Left Review*, 31: 5-40.

6. Mann, Th. (1995). *Το Μαγικό Βουνό*, τόμος Β', μτφρ. Θ. Παρασκευόπουλος. Αθήνα: Εξάντας.